

Сердюк Ігор Анатолійович,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ «НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АКТ» У СУЧАСНІЙ ПРАВНИЧІЙ НАУЦІ

Звернення до цієї теми в контексті загальної проблематики конференції обумовлено тим, що саме нормативно-правовий акт, як основне джерело національного права, визначає спеціальний правовий статус органів публічної влади, їх посадових і службових осіб, чия діяльність пов'язана із забезпеченням публічного порядку та безпеки.

При підготовці тез доповіді автор поставив за мету з'ясувати існуючий у сучасній правничій науці плюралізм підходів учених до розуміння поняття «нормативно-правовий акт».

Огляд наукової і навчальної юридичної літератури, присвяченої проблемі нормативно-правового акта, свідчить про єдність у підході вчених до розуміння цієї загальнотеоретичної категорії. Принаймні, це стосується способу об'єктивації досліджуваного явища правової дійсності як одного з важливих аспектів його пізнання. Підтвердженням істинності такого судження, на нашу думку, має стати методологічний аналіз сучасних інтерпретацій категорії, що складає предмет розгляду.

Так зокрема, С. Бобровник і В. Нагребельний під нормативно-правовим актом розуміють офіційний письмовий документ, який приймається уповноваженим органом держави і встановлює, змінює, припиняє чи конкретизує певну норму права [16, с. 192]. Аналіз вищенаведеної дефініції свідчить про обмеження вченими кола суб'єктів правотворчості, а також змістовної наповненості цього джерела права лише однією нормою права.

Невиправдано обмежують коло суб'єктів, від яких походять нормативно-правові акти, О. Пучков і Л. Морозова. Нормативний акт, вважає О. Пучков, являє собою офіційний документ, створений компетентними органами держави, що містить загальнообов'язкові юридичні норми (правила поведінки) [12, с. 289].

Л. Морозова досліджуване поняття інтерпретує як акт правотворчих органів держави, що містить норми права, приймається в особливому порядку, в конкретній письмовій формі і перебуває у відношеннях підлеглості з іншими актами [5, с. 224].

Формально обов'язковим правилом поведінки загального характеру невиправдано обмежує зміст нормативно-правового акта і П. Рабінович. Про це свідчить пропонована ним дефініція категорії, що складає предмет розгляду

ду. Нормативно-юридичний акт, стверджує вчений, являє собою письмовий документ компетентного органу держави (або уповноваженого нею органу місцевого самоврядування чи громадського об'єднання), в якому закріплено забезпечуване нею формально обов'язкове правило поведінки загального характеру [8, с. 127].

Доволі лаконічну інтерпретацію досліджуваної категорії пропонує С. Алексєєв. Учений поняття «нормативні юридичні акти» визначає як офіційні документи, що містять юридичні норми (а також положення, що відмінюють або змінюють юридичні норми) [1, с. 192]. Зі змісту пропонованої дефініції залишається незрозумілим, від яких суб'єктів походять ці акти, а також який вплив вони здійснюють на поведінку суб'єктів права.

Не менш лаконічним є судження про предмет дослідження В. Хропанюка. Вчений, зокрема, вважає, що нормативно-правовий акт – це офіційний акт правотворчості, в якому містяться норми права [15, с. 241]. Запропонована дефініція цієї загальнотеоретичної категорії враховує її діалектичний зв'язок як із нормами права, що закріплені в досліджуваному джерелі права, так і юридичною діяльністю, результатом якої є нормативно-правовий акт. Водночас, вказані риси досліджуваного нами явища правової дійсності не дають достатньо повного уявлення про цей феномен.

Крім того, сформульоване правником визначення поняття, що складає предмет розгляду, характеризується очевидною тавтологією (нормативно-правовий акт – це офіційний акт...).

Схожий недолік має інтерпретація категорії нормативно-правовий акт, обґрунтована М. Козюброю. Вчений дійшов такого умовиводу щодо змісту досліджуваного поняття: «нормативно-правовий акт як джерело права – це акт правотворчості, який: а) приймається як шляхом безпосереднього волевиявлення народу, так і уповноваженим на це органом за встановленою процедурою; б) містить загальнообов'язкові правила поведінки, легітимовані людьми; в) розрахований на невизначене коло осіб та багаторазове застосування» [3, с. 155].

Вважаємо не зовсім коректним погляд М. Козюбри й О. Пучкова і на зміст нормативно-правового акта, тобто загальнообов'язкові правила поведінки. Вживане у пропонованих ученими дефініціях словосполучення «загальнообов'язкові правила поведінки» фактично вказує на використання у правовому регулюванні лише таких способів і кореспондуючих їм різновидів норм права за характером правових приписів, як зобов'язання (зобов'язуючі норми) та заборони (забороняючі норми), що не відповідає реальній дійсності, адже правовій активності учасників правовідносин значною мірою сприяють саме дозволи (уповноважуючі норми), відмова від добровільної реалізації яких до того ж не породжує негативних для суб'єктів права юридичних наслідків.

Зважаючи на конституційний принцип, закріплений у ч. 1 ст. 24 Конституції України, за яким громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, вбачається методологічно коректним при

формулюванні визначення поняття «норми права» послуговатися словосполученням «правила поведінки загального характеру» на противагу іншому – «загальнообов'язкові правила поведінки» [10, с. 133-134]. Ця суттєва ознака загальнотеоретичної категорії норм права має враховуватись правниками при характеристиці інших, пов'язаних із нею понять.

Принагідно відзначити, що в юридичній науці існує й альтернативна думка щодо змісту нормативно-правового акта, що знайшла своє відображення в судженні В. Карташова про досліджуване явище правової дійсності. Вчений, зокрема, вважає, що «нормативно-правовий акт – це офіційний акт документ, який закріплює рішення компетентного правотворчого суб'єкта і містить нормативно-правові приписи» [4, с. 276]. Як слушно зауважує з цього приводу В. Карташов, на думку більшості вчених-правників, зміст нормативного акта складають юридичні норми або норми права та інші нестандартні нормативно-правові приписи. Другий із наведених поглядів щодо розуміння змісту нормативно-правового акта, як стверджує вчений, є ближчим до істини, якщо мати на увазі юридичний зміст нормативних актів [4, с. 277].

У сучасній юридичній науці існує погляд на нормативно-правові акти як приписи суб'єктів правотворчості, що містять юридичні норми [11, с. 325] або як владний припис державних органів, який встановлює, змінює або відмінює норми права [2, с. 368]. Ми не ставимо під сумнів джерело їх походження (правотворчу діяльність уповноважених суб'єктів), а також їх необхідний зв'язок із нормами права. Водночас, вважаємо методологічно некоректним ототожнення нормативно-правових актів із приписами (владними, нормативно-правовими), адже останні є самостійним явищем правової дійсності. Ці правові феномени співвідносяться як філософські категорії «ціле» і «частина», де цілим є нормативно-правовий акт, а його частиною – нормативно-правовий припис. Наведений умовивід підтверджується судженням про нормативно-правовий припис як уміщене в статті нормативно-правового акта логічно і граматично завершене деонтичне судження загального характеру [7, с. 125].

Н. Пархоменко поняття нормативно-правовий акт визначає як письмовий документ, прийнятий компетентним органом держави або уповноваженим суб'єктом, що встановлює, змінює, припиняє чи конкретизує норми права, містить розпорядження загального характеру й постійної дії, розрахований на багаторазове застосування [6, с. 161].

Як позитивний можна відзначити той факт, що запропонований підхід до розуміння досліджуваного поняття дає уявлення як про зміст нормативно-правового акта, так і його зовнішню форму вираження. Водночас, наведена дефініція цієї загальнотеоретичної категорії, на нашу думку, має і певні недоліки. Так зокрема, нормативно-правовий акт, як стверджує вчений, приймається компетентним органом держави або уповноваженим суб'єктом. Уживане правником слово «але» свідчить про наявну альтернативу суб'єктів правотворчості, які приймають досліджуване джерело права. У зв'язку з цим виникає питання про обсяг поняття «уповноважений суб'єкт» в аспекті пра-

вотворчості, а також його співвідношення з іншим – «компетентний орган держави». Відповідь на це питання очевидна: категорія «уповноважений суб'єкт правотворчості» охоплює собою в тому числі й компетентні органи держави.

Певною мірою суперечливим є судження Н. Пархоменко про постійну дію вміщених у нормативно-правовому акті розпоряджень, адже існуючий в сучасній теорії права підхід до класифікації як цього поняття, так і категорії норми права за часом дії передбачає їх видову диференціацію щонайменше на два різновиди: 1) нормативно-правові акти (норми права) постійної дії; 2) нормативно-правові акти (норми права) тимчасової дії.

На думку А. Колодія, нормативно-правові акти – це офіційні письмові документи, прийняті компетентними суб'єктами, в яких в односторонньому вольовому порядку встановлюються, змінюються чи скасовуються загальнообов'язкові правила поведінки [13, с. 193]. З приводу наведеного судження вченого про досліджуване правове явище зауважимо, що правила поведінки загального характеру можуть встановлюватися і за волевиявленням двох сторін, підтвердженням чого є існуюча практика спільної правотворчості принаймні двох центральних органів виконавчої влади.

Л. Богачова нормативно-правовий акт визначає як офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженими на це суб'єктами нормотворчості у визначеній формі та за встановленою процедурою, спрямований на встановлення, зміну або скасування норм права [14, с. 195].

Аналіз запропонованої вченим дефініції досліджуваної загальнотеоретичної категорії у взаємозв'язку з такою суттєвою ознакою, як ухвалення у формі, визначеній Конституцією і законами України, свідчить про необхідність її (форми) конкретизації. Йдеться не про зовнішній спосіб виразу цього різновиду правового акта, а саме про юридичну форму.

Заслугує на увагу і той факт, що при розкритті змісту поняття нормативно-правовий акт автором не зовсім коректно вживане словосполучення «суб'єктами нормотворчості». Зважаючи на обсяг категорії нормотворчості, що охоплює собою діяльність суб'єктів із прийняття не лише норм права, але й інших різновидів соціальних норм, правникові, на нашу думку, необхідно було послуговатися іншим терміно-поняттям – «суб'єктами правотворчості», що є складовою понятійного апарату теорії правотворчості.

Аналіз наведених вище дефініцій поняття «нормативно-правовий акт» дає підстави для таких, що мають методологічне значення в плані розуміння цієї загальнотеоретичної категорії: *по-перше, нормативно-правовий акт за своєю зовнішньою формою виразу (способом об'єктивації у зовнішньому світі) може бути лише письмовим документом. Саме ця особливість, на чому обґрунтовано наголошують учені, відрізняє його від інших різновидів правового акта; по-друге, основне джерело вітчизняного права не можна зводити до волевиявлення лише державних органів, адже у такий спосіб штучно звужується обсяг цього поняття. Вважаємо, що досліджуваній ка-*

тегорії притаманна така суттєва ознака, як прийняття нормативно-правового акта уповноваженими суб'єктами правотворчості; по-третє, зміст нормативного акта складають не лише норми права, але й нормативно-правові приписи нетипового, нестандартного характеру.

Використані джерела:

1. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. – М.: «Статут», 1999. – 712 с.
2. Барахин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь. – М.: Книжный мир, 2002. – 720 с.)
3. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіте, 2016. – 392 с.
4. Карташов В.Н. Теория правовой системы общества : учебное пособие. В 2 т. Т. 1 / В.Н. Карташов ; Яросл. гос. ун-т. – Ярославль : ЯрГУ, 2005. – 547 с.
5. Морозова Л.А. Теория государства и права: Учебник. – М.: «Юристь», 2002. – 414 с.
6. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології. Монографія. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2008. – 336 с.
7. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5 – те, зі змінами. Навчальний посібник. – К.: Атіка. – 2001. – 176 с.
8. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посібник. – Вид. 10-е, доповнене. – Львів : Край, 2008. – 224 с.)
9. Сердюк І.А. «Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «правовий акт»» / І. А. Сердюк // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2016. – № 1 (80). – С. 76-83.
10. Сердюк І.А. Норма права, правова норма і юридична норма: співвідношення понять / І. А. Сердюк // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2012. – № 1 (58). – С. 129-135.)
11. Теория государства и права : учебник / под ред. В. К. Бабаева. – М. : Юристь, 2002. – 592 с.
12. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова – М.: Издательская группа ИНФРА · М – НОРМА, 1997. – 570 с.
13. Теорія держави і права: Навч. Посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 368 с. – Бібліогр.: С. – 358–364.
14. Теорія держави і права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. – Х. : Право, 2015. – 368 с.
15. Хропанюк В. Н. Теория государства и права: Учебное пособие для высших учебных заведений / Под ред. Профессора В. Г. Стрекозова. – М. – 2001. – 377 с.
16. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998 – т. 4: Н – П. – 2002. – 720 с.)